

Ф И Л О Л О Г

часопис за језик, књижевност и културу
V 2014 10
универзитет у бањој луци
филолошки факултет

Марија М. Пауновић
 Универзитет Црне Горе
 Факултет за туризам и хотелијерство, Котор

УДК 811.161.1'34
 DOI 10.7251/fil1410081p

АДВЕРБИЈАЛНИ ФРАЗЕОЛОГИЗМИ СА СТРУКТУРОМ ФОНЕТСКЕ РИЈЕЧИ У ДЈЕЛИМА А. П. ЧЕХОВА

Апстракт: У раду се анализирају адвербијалне фразеолошке јединице са стуркуиуром фонетске ријечи на јару блискосродних словенских језика. Основни корпус грађе представљају примјери ексцерпирани из оригиналних дјела А. П. Чехова и њихових превода на српски језик, а материјал је проширен и мањим бројем примјера из лексикографских извора. Циљ рада је уредити адвербијалне фразеолошке јединице оба језика са стуркуиурно-семантичком аспектима, при чему се посебна пажња поклања истраживању стилистике предлошко-падежних конструкција у адвербијалној фразеологији.

Кључне ријечи: адвербијалне фразеолошке јединице, идиоматичност, фонетска ријеч, стуркуиурно-семантички модел, комбионенција.

1 Да су фразеолошке јединице одувјек чиниле дио свакодневне употребе језика, нико неће оспорити, али им се тек посљедњих неколико деценија поклања значајнија пажња и привлаче све веће интересовање како иностраних тако и домаћих лингвиста. У лингвистици је уобичајено да се фразеолошким јединицама сматрају оне језичке јединице које карактерише релативна устаљеност облика и значења, способност репродуковања у готовом облику, експресивност, идиоматичност и вишелексемност. Међутим, како се фразеологија као засебна научна дисциплина релативно касно издвојила из лексикологије, могло се и очекивати да ће доћи до неслагања међу лингвистима у вези са подјелом ових језичких јединица на врсте. Најзаступљенија њихова подјела је она по којој лингвисти према врсти ријечи, којој значење фразеологизма одговара, исте дијеле на именске, глаголске, адвербијалне и атрибутивне, али се лако уочавају недоследности када се упоређују начини на које су издвојени структурни модели унутар њих.

2. Када говоримо о адвербијалним фразеолошким јединицама, тј. фразеолошким јединицама које на структурном, семантичком и синтаксичком плану представљају корелате

прилога, односно адвербијала, не можемо а да не поменемо да се захваљујући различитим погледима на статус предлошко-падежних конструкција ове јединице различито третирају, те да се њихов фонд врло често и неоправдано скраћује. Наиме, конструкције типа *иод нос, иеред главами, без ољядки, исийод жиџа, у рукавицама* један број фразеолога сматра самосталним у односу на лексички минимум и проучава као фразеолошке (Молотков 1977, Леонидова 1986, Чепасова 2002), док има и оних који их, као на примјер Шански (1963), третирају као слободне спојеве, сматрајући да фразеологизми чине везе минимум двије пунозначне ријечи. Водећи се становиштем да фразеологизам карактерише синтагматичност, они на тај начин искључују једну другу, веома важну њихову карактеристику — идиоматичност.

Узећемо за примјер два фразеологизма из наше грађе, и то један из руског а други из српског језика који не припадају истом фразеосемантичком пољу:

(1) Старик из-иод носа младежи утаскивает етакую фею! (АПЧ III: 321)

Из-под <самого> носа коџо, у коџо, чьеџо. Разџ. Эксџрес. В непосредственной близости, с очень близкого расстояния от кого-либо

(братъ, воровать, уходить, уводить и т. п.). (Федоров 2007: 419)

(2) Имам послова *до љуше* и сад морам у полицију да оверим идентитет и потпис. (Чехов 1974 III: 270)

До гуше *преко мере* (Речник МС/МХ 1967 I: 605).

Као што можемо видјети у наведеним примјерима из наше грађе и лексикографским изворима у којима смо провјерили значење фразеологизама, руски фразеологизам *из-под носа* и српски фразеологизам *до љуше* карактерише потпуна десемантизација компонената, дакле, долази до трансформације њиховог значења која за резултат има конотативно значење неједнако збиру денотативних значења компонената, тј. потврђује њихову идиоматичност.

Уколико се ограничимо на лексички састав, фразеологизме бисмо, према мишљењу Шанског могли подијелити на двије групе: на оне у чији састав улазе ријечи ван активне језичке употребе (историзми, дијалектизми, архаизми...) и оне у чији састав улазе ријечи из активне лексике, али се налазе у неочекиваном споју и имају пренесено значење (1963: 48–57). Чињеница је да се ипак у саставу фразеологизама који садрже ријечи из активне лексике оне не јављају увијек у неочекиваном споју, већ се спојеви у контексту јављају у неочекиваној употреби. Из слободних спојева ријечи метафоризацијом настају фразеолошке јединице, али и даље настављају да функционишу паралелно са спојем из којег су настале, због чега долази до њихове хомонимије. Стога се, у циљу отклањања погрешки приликом анализе фразеологизама увијек у обзир мора узети контекст у којем су они употријебљени.

3. Када смо се увјерили да предлошко-падежне конструкције у одређеном контексту, уколико их карактерише висок степен идиоматичности, треба проучавати као фразеолошке јединице, примијетили смо да се оне у литератури означавају различитим терминима. На примјер, у монографији *Фразеологија Горској вијенца*, Ана Пејановић у оквиру ауторске формално-жанровске класификације овакву врсту идиома назива предлошко-паде-

жним везама (Пејановић 2010). Абдулах Мушовић пак у својој докторској дисертацији овакве јединице назива „спојем зависне и значењске ријечи“ (1997: 36), подразумевајући под термином зависна ријеч енклитике и проклитике, а под термином значењска ријеч самосталне, аутосемантичке и наглашене ријечи. С друге стране, А. М. Чепасова за исте фразеологизме користи другачији назив: *аналоги сочетаний слов* (2002: 49).

Да су којим случајем ове врсте адвербијалних фразеологизама изражене само спојевима у којим је једна од компоненти предлог, термин *иредлошко-падежна конструиција* (или веза) био би и најподеснији за њихово означавање. Међутим, у функцији енклитика и проклитика неријетко се могу наћи и рјечце, што доказују структурно-семантички модели трокомпонентних фразеологизама. Стога ми и постављамо питање: Који термин се може употријебити за њихово означавање, а да притом не исклучи из фразеолошког фонда спојеве чија је компонента рјечца? Ако узмемо у обзир да се лингвисти у мањој мјери споре око подјеле свих фразеологизама на синтагме и реченице, намеће нам се идеја да адекватан термин потражимо у синтаксичкој терминологији. Полазећи од подјеле синтаксичких јединица на синтаксеме, синтагме и реченице, овакве фразеологизме бисмо могли посматрати као фразеологизме са обликом синтаксема. Али, како се синтаксеме могу подијелити на синтетичке (оне које чини једна пунозначна ријеч) и аналитичке (оне које чини веза једне непупозначне и једне пунозначне), мишљења смо да се овакав термин не би одржао у фразеологији и да би због двозначности могао угрозити становиште да се фразеологизмом не може сматрати једна ријеч. Осим тога, фразеолошки терминсистем би нагомилавањем термина постао превише шаролик и некохерентан.

Због свега наведеног ми се опредјељујемо да останемо у домену фразеолошке терминологије, па сагласно мишљењу Антице Менац, сматрамо да за ознаку оваквих врста фразеологизама треба користити термин *фонетиска ријеч*, под којим се подразумева „spoj jedne samostalne i naglašene riječi i jedne (rjeđe dvije) nesamostalne i

nenaglašene riječi (enklitike i proklitike), koje zajedno čine jednu cjelinu“ (2007: 18).

4. Идеја о структурно-семантичком моделирању фразеолошких јединица одавно је прихваћена у фразеологији, па је сврха поређења структурних модела фразеологизама руског и српског језика да се покажу сличности и разлике у овом аспекту. Под структурно-семантичким моделом подразумевамо структурно-семантички инваријант устаљених синтагми, који шематски одражава стабилност форме и значења (Мокиенко 1989: 53). Фразеологизме са структуром фонетске ријечи које смо ексцерпирани из оригиналних дјела А. П. Чехова и њихових превода на српски језик у овом раду разврставамо даље према броју компоненти које улазе у њихов састав, полазећи од подјеле која је примијењена у монографији *Структурно-грамматические свойства русских фразеологизмов* (Чепасова 2002).

4.1. Двокомпонентни фразеологизми

Адвербијални двокомпонентни фразеологизми са структуром фонетске ријечи у највећем броју случајева изражени су предлошко-падежним конструкцијама, али и спојевима у којима је једна од компоненти одрична рјечца.

4.1.1. У грађи је посвједочен већи број фразеологизама са структурно-семантичким моделом *предлог + именица у генитиву*:

1) *једнине*:

[...] уходит и иди, иди *без оілядки*. (АПЧ XIII: 179);

[...] вы слишком плохой врач если предполагаете, что человек может сдерживать себя *до бесконечности*. (АПЧ XII: 54);

Дай-ка *скуки ради* почитать! (АПЧ V: 260);

И тако *до іроба* све ће бити лепо и даровито. (Чехов 1939 XIII: 326);

Могу мислити како оговара *иза леђа* по собама. (Чехов 1974 IV: 204).

2) *множине*:

[...] буду говорить прямо, *без обиняков*. (АПЧ XII: 17);

[...] изучил *до тонкости* весь дом. (АПЧ VI: 71);

[...] и по тому, как они понимали друга *с йолуслов*, я мог заключить, что живут они мирно, благополучно и что они рады гостю. (АПЧ X: 69);

[...] залюбите се *до ушију* у неког вилењака. (Чехов 1939 XIV: 41);

4.1.2. Примјери фразеологизама са структурно-семантичким моделом *предлог + именица у дативу*:

1) *једнине*:

Скажи мне *йо совесіи*, как друг [...] Ты счастлива? (АПЧ XIII: 160).

2) *множине*:

Вот подите же, так мы с вами откровенно и *йо душам* поговорили, как будто сто лет знакомы! (АПЧ V: 473).

За овај структурно-семантички модел у нашој грађи су посвједочена само два примјера руских адвербијалних фразеологизама у којима је именица употријебљена у облику датива. Абдулах Мушовић, на примјер, у оквиру модела „зависна ријеч + значењска ријеч“, наводећи паралелно примјере руских и српских адвербијалних фразеологизама ексцерпираних из лексикографских извора, потпуно изузима модел *іредлоі + именица у дативу* иако такав модел постоји у руском језику (1997: 37). О постојању оваквог модела, осим наше грађе, свједочи и лексикографски извор у којем је провјерено значење наведених фразеологизама (Федоров 2007), као и литература (Чепасова 2002: 53; Жуковы 2006: 291). С друге стране, у нашој грађи, а ни у лексикографским изворима нису забиљежене адвербијалне фразеолошке јединице српског језика које би одговарале овом моделу.

4.1.3. Даље слиједе фразеологизми са структурно-семантичким моделом *предлог + именица у акузативу*:

1) *једнине*:

[...] не воюйте вы *в одиночку* с тысячами, [...] (АПЧ XII: 16);

Он залез в долги *йо іорло*. (АПЧ III: 144);

Токаръ хлещет по лошаденке и, не глядя на старуху, продолжает бормотать себе *йог нос*. (АПЧ IV: 231);

[...] али никада у животу лопове нисам у *лице* називао лоповима, нити сам у кући обешеног говорио о конопцу. (Чехов 1939 XIII: 215);

Стругар шибѧ кљусе и, не гледајући на старицу, гунђа и даље себи у *брагу*. (Чехов 1974 III: 94).

2) *множине*:

Мы залезли *йо уши* в свою специальность, а что дальше этого, до того нам и дела нет. (АПЧ IV: 150);

Монах *сквозь зубы* пробормотал какое-то заклинание. (АПЧ I: 112);

Ух ... ух ... гади ми се да те гледам – процеди он *кроз зубе*. (Чехов 1974 IV: 58).

4.1.4. Примјери фразеологизама са структурно-семантичким моделом *предлог + именица у инструменталу*:

1) *једнине*:

Смолоду слишком заработался, не до жизни было, а когда жить захотелось – оглянула, то *за сийной* уже пятьдесят лет стояло. (АПЧ V: 132);

Старац *йред носом* омладине отима вилу! (Чехов 1974 II: 109).

2) *множине*:

И вдруг выросла *йперед глазами* белая зубчатая стена, а за нею высокая колокольня, вся залитая светом. (АПЧ X: 187);

И одједном, *йред очима* изниче зупчасти зид, а иза њега висок звоник, сав обасјан светлошћу. (ПЗ 2004: 463).

4.1.5. Примјери фразеологизама са структурно-семантичким моделом *предлог + именица у локативу*:

1) *једнине*:

Аркадина: Я милая, держу себя *в сйруне*, как говорится, и всегда одета и причесана comme il faut. (АПЧ XIII: 20);

Треплев: Как легко, доктор, быть философом *на бумаге* и как то трудно на деле. (АПЧ XIII: 51);

Треплов: Како је лако, докторе, бити филозоф *на харѧији*, а како тешко на делу. (Чехов 1939 XIII: 351).

2) *множине*:

Полянский обещал прийти *на днях* со своей фотографией и снять всех нас. (АПЧ VIII: 317).

У нашој грађи није забиљежен ниједан примјер у којем је именица употријебљена у локативу множине. Постојање оваквог структурно-семантичког модела доказује примјер из Речника српскохрватскога књижевног језика: *у рукавицама* (1973 V: 578).

4.1.6. Примјери фразеологизама са структурно-семантичким моделом *одрична рјечца + именица у генитиву*:

Маша: Вот пришел [...] Он заплатил за квартиру?

Ирина: Нет. За восемь месяцев *ни койеечки*. (АПЧ XIII: 145);

И *ни кайельки* не изменились, [...] (АПЧ X: 190);

Боркин: Тысяча десятин земли и *ни йроша* в кармане. (АПЧ XII: 8);

Тригорин: Узми ме, води ме, само ме *ни कराка* не пуштај од себе. (Чехов 1939 XIII: 329);

Боркин: Хиљаде гектара земље – а *ни йаре* у цепу. (Чехов 1939 XIII: 148).

4.1.7. У руском језику посвједочен је и један примјер са структурно-семантичким моделом *одрична рјечца + придјев*:

Если она здесь без мужа и без знакомых, – соображал Гуров, – то было бы *не лишнее* познакомиться с ней. (АПЧ X: 129).

4.2. Трокомпонентни фразеологизми

Осим споја једне ненаглашене и једне наглашене ријечи, фразеологизми са обликом фонетске ријечи, како примјери показују, могу бити састављени и од двију неакцентованих и једне аутосемантичке и акценатске ријечи, тј. могу имати трокомпонентну структуру. У грађи су посвједочени већином примјери руских адвербијалних фразеологизама, превасходно због немогућности њиховог превођења

српским јединицама исте структуре. С друге стране, проучавајући начине превођења синтагматских и реченичних фразеолошких јединица руског језика примијетили смо да у преводној грађи није забиљежен ниједан примјер српских фразеологизама са трокомпонентном структуром фонетске ријечи. Стога смо, како би отклонили сумњу да су модели које наводимо карактеристични само за руски језик, консултовали одабране лексикографске изворе и потврдили да овакве јединице постоје и у српском језику: *ни за лек* (Речник МС/МХ 1969 III: 182), *ни за стјоју* (Речник МС/МХ 1973 V: 1036), *ни у (за) глаку* (Речник МС/МХ 1967 I: 694) и сл.

4.2.1. Из грађе наводимо примјер са структурно-семантичким моделом *одрична рјечца + предлог + именица у дативу*:

Войницкий: Живет эта вобла в имении своей первой жены, живет поневоле, потому что жить в городе ему *не йо карману*. (АПЧ XIII: 67).

4.2.2. Примјери фразеологизама са структурно-семантичким моделом *одрична рјечца + предлог + именица у акузативу*:

[...] но только не отпускай от себя *ни на шаї*. (АПЧ XIII: 42);

[...] но любила тебя и не оставляла *ни на минуїу*. (АПЧ XII: 61).

4.2.3. Фразеологизам са структурно-семантичким моделом *одрична рјечца + предлог + именица у инструменталу*:

Лишь бы в Америку попасть, а Калифорния *не за їорами*. (АПЧ VI: 426).

4.2.4. Фразеологизам са структурно-семантичким моделом *одрична рјечца + предлог + именица у локативу*:

[...] я вдруг стал чувствовать удовольствие от того, что она *не в ладах* живет с мужем. (АПЧ VII: 129).

4.2.5. Фразеологизми са структурно-семантичким моделом *одрична рјечца + предлог + замјеница у акузативу*:

[...] а нас с тобой, будь мы хоть статские советники, *ни за чїо* не пустят. (АПЧ IV: 134);

Понекад се човек, знаш, занесе и *ни за шїа* човека ухапсиш. (Чехов 1974 II: 289).

5. И да закључимо: анализа адвербијалних фразеологизама из наше грађе потврдила је да фразеологизми оба језика могу имати структуру фонетске ријечи, као и да се у односу на број компонената могу подијелити на двије групе: двокомпонентне и трокомпонентне. Такође смо примијетили да грађа из одређеног књижевноумјетничког текста може представљати препреку за издвајање већег броја структурно-семантичких модела, као што је случај са трокомпонентним фразеологизмима у српском језику, али може дати и позитивне резултате, као што је у овом случају потврдила постојање структурно-семантичких модела који нису били заступљени у литератури (Мушовић 1997).

Извори грађе

Руски језик:

1. (АПЧ I–XIV): Чехов, А. П. (1983–1986), *Полное собрание сочинений и писем в 30-ти томах*, Москва: Наука.

Српски језик:

2. (Чехов 1974 I–IX): Чехов, А. П. (1974), *Сабрана дела*, књ. I–IX, Београд: Рад.
3. (Чехов 1939 XII–XIV): Чехов, А. П. (1974), *Сабрана дела у 14 књиїа*, књ. XII–XIV, Београд.
4. (ПЗ 2004): Чехов, Антон (2004), *Под заклеївом. Приче и изводи из їисама*, Београд.

Рјечници:

5. Федоров, А. И. (2007), *Фразеологический словарь русского литературного языка*, Москва: АСТ.
6. Речник МС/МХ 1967, I: *Речник срїско-хрвайскоїа књижевної језика* (1967), књига I, Нови Сад – Загреб: Матица српска – Матица хрватска.
7. Речник МС/МХ 1969, III: *Речник срїско-хрвайскоїа књижевної језика* (1969), књига III, Нови Сад – Загреб: Матица српска – Матица хрватска.

8. Речник МС/МХ 1973, V: *Речник српско-хрватској књижевној језика* (1973), књига V, Нови Сад: Матица српска.
4. Молотков, А. И. (1977), *Основы фразеологии русского языка*, Ленинград.
5. Мушовић, Абдулах (1997), *Фразеолошки адвербијали (на материјалу руској и српској језика)*, Приштина.
6. Пејановић, Ана (2010), *Фразеологија Горској вијенца*, Подгорица: Црногорска академија наука и умјетности.
7. Чепасова, А. М. (2002), *Семантико-грамматические свойства русских фразеологизмов*, Челябинск.
8. Шанский, Н. М. (1963), *Фразеология современного русского языка*, Москва.

Литература

1. Жуков, В. П. и А. В. Жуков (2006), *Русская фразеология*, Москва: Высшая школа.
2. Леонидова, М. А. (1986), *Проблемы структурно-семантической типологии болгарских и русских фразеологизмов*, София.
3. Менас, Antica (2007), *Hrvatska frazeologija*, Zagreb.

АДВЕРБИАЛЬНЫЕ ФРАЗЕОЛОГИЗМЫ СО СТРУКТУРОЙ ФОНЕТИЧЕСКОГО СЛОВА НА МАТЕРИАЛЕ ПРОИЗВЕДЕНИЙ А. П. ЧЕХОВА

Резюме

В настоящей статье анализируются адвербиальные фразеологические единицы со структурой фонетического слова. Анализ охватывает те фразеологические единицы, которые характеризуются: раздельноформленностью, относительной устойчивостью формы и значения, воспроизводимостью, экспрессивностью и идиоматичностью, и которые семантически, синтаксически и по структуре соотносительны с наречиями. В качестве источника нашего исследования послужили фразеологизмы, взяты из оригинальных произведений А. П. Чехова и их переводов на сербский язык. Целью исследования является определение степени совпадений и расхождений адвербиальных фразеологизмов двух близкородственных славянских языков с точки зрения их структуры, причем особое внимание уделяется вопросу статуса предложно-падежных конструкций в адвербиальной фразеологии.

paunovic_marija@yahoo.com